

tár Államtanács ezért előbb a köztársasági alkotmánybírósághoz fordult, amely 2003. december 23-i határozatában kimondta, hogy a szövetség és a köztársaság között 1994-ben a hatalom megosztásáról aláírt kétoldali szerződés értelmében az államnyelv (következésképpen annak írásrendszere) kérdése a Tatár Köztársaság kizárólagos hatáskörébe tartozik. Ezen határozat birtokában a tatár földi államtanács végül is kikérte az ügyben a szövetségi alkotmánybíróság véleményét, amely 2004 októberében hozta nyilvánosságra döntését. Ebben kinyilvánította, hogy a Tatár Köztársaság által meghozott törvény figyelmen kívül hagyta a Tatár föld területén kívül élő tatárok jogát az anyanyelvi kommunikációhoz való egyenlő hozzáféréshez, valamint hogy nem volt tekintettel az Oroszországi Föderáció „történelmi hagyományaira” (említést sem tett ellenben arról, hogy 1939 előtt a tatár nyelvet sohasem írták cirill betűkkel). A szövetségi alkotmánybíróság mindazonáltal megerősítette a Tatár Köztársaságnak a tatár és az orosz nyelv oktatásának egyenlősége biztosítására hozott törvényeit is, és ezáltal a köztársaságok hivatalos nyelvhasználatáról állást foglalván újfent megerősítette az Oroszországi Föderáció 1993-ban elfogadott alkotmányának 68. cikkelye által garantált aszimmetrikus alkotmányos berendezkedését.

Az oroszországi szövetségi alkotmánybíróság döntése jól kirajolja tehát az Oroszországi Föderáció aszimmetrikus alkotmányos berendezkedésének a határait. A tatár írásrendszer megváltoztatásának tilalma egyfelől nyilvánvalóvá teszi, hogy a Tatár Köztársaságnak – alkotmányának 14. cikkelyével ellentétben – le kell mondania azon deklarált alkotmányos törekvéseiről, amelyek értelmében a területén kívül élő tatárok nemzeti kultúrájának, nyelvének és identitásának a megőrzéséről is gondoskodni szeretne. Másfelől a Tatár Köztársaság nyelvi rendelkezései csakis addig minősülnek „alkotmányosnak”, amíg nem lépik át a szigorúan vett hivatalos kétnyelvűség határait, és ezáltal nem fenyegetik „nyilvánvalóan” az orosz mint szövetségi állam- és közvetítőnyelv hegemoniáját. A szövetségi köztársaságok vezetői azonban mégsem a szövetségi intézmények működésében, illetve a szövetségi és köztársasági hatáskörök megosztásának a hiányosságában látják törekvéseik megvalósításának legfőbb akadályát, hanem sokkal inkább a kisebbségi nyelvek támogatása terén a központi szövetségi szervek által tanúsított általános érdektelenség káros hatásai-
ban.

Lajtai L. László

SZEMLE

Nemzeti és etnikai kisebbségek története

A katolikus egyház Magyarországon, 1918–1939

Norbert Spannenberger: *Die katholische Kirche in Ungarn 1918-1939. Positionierung im politischen System und „Katholische Renaissance“*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2006. 207 pp.

A Lipcsében működő, Volksbund-könyvéről (*A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között, Lucidus Kiadó, 2005*) jól ismert Norbert Spannenberger újabb magyarországi tárgyú munkája a *Kelet-Közép-Európa-történeti és kulturális kutatások lipcsei központja (GWZO) által gondozott projekt* („Intermediális szervezetek stabilizáló szerepe a térség országaiban a két világháború között”) keretében készült. A projekt tágabb metszetét a *Religion im Nationalstaat zwischen den Weltkriegen 1918-1938* (’Vallás és nemzetállam a két háború között...’) című kötet (2002) ország tanulmányai (Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország és Románia) jelzik. A teljes távlat a meghatározó felekezetek összességében kívánt vizsgálandni. Az önálló kötet kibővített magyar rész módszertani megfontolásból korlátozódik a katolicizmusra. Széleskörű forrásfeltárással párosult, fehér foltokat eltüntető témafeldolgozása, a Volksbund-monográfiához hasonlóan, így is hézagpótló a politika- és társadalomtörténetbe ágyazott egyháztörténeti kutatás hazai állásához mérten. A szakrecenzens szerint egyébként a szerző „a magyarországi katolikus egyháztörténet német nyelvterületre való tolmácsolásának feladatát messze a magyarországi egyháztörténetírás átlagos színvonala fölött teljesíti” (Petrás Éva, – Klió, 2007. 2.), amiben a német laikus egyháztörténet gazdagabb, kiérleltebb tapasztalatai is segítik. Hézagpótló mivoltában a tanulmány a Volksbund-könyvvel egyezően itt is *egyszersmind tisztázó szándékú a témára a későbbiekben ráragadt, ellen-elfogult politikai ítéletek* („klerikális reakció”) és *apológiák* tekintetében. *Hogy a tanulmány e tekintetben mennyire meggyőző, azt az egyházi berkek egyelőre nem túl széleskörű érdeklődése, reagálása döntheti el. A kötet magyar megjelenítése bizonyára erősítené a visszaigazolást. Alig kettőszáz oldalnyi terjedelmével összességüképpen viszont semmi esetre sem tekinthető, a téma a feldolgozás minden koncentrált tömörség mellett már*

tényanyagában minden bizonnyal ennél többet kívánna. Magyar szempontból egyébként a projekt által megvont 1939-es időhatár is vitatható, hiszen a folyamatok itt se nem tetőződnek, se meg nem szakadnak ekkor. Norbert Spannenberger műve egyébként szinte egyidejűleg jelent meg Paul A. Hanbrink: *In Defence of Christian Hungary - Religion, Nationalism, and Antisemitism, 1890-1944* ('A keresztény Magyarorszáért...', Ithaca 2006) című rokon ihletésű munkájával.

A kötet szigorú logikával vezet végig – az 1918/19-as időszakról a Bethlen-korszakon és a szakítópróbát jelentő Gömbös-érán át a második világháború kitöréséig haladó szakaszai szerint - azon a folyamaton, amelynek során a magyar katolikus egyház azzal véli orvosolni a modern szekularizáció ütötte sebeit, hogy a szociális kérdésben történő elmélyedés és széles tömegbázis kiépítése helyett a Trianon utáni revíziós-nacionalista tekintélyelvű politika vezető nemzeti-egyházi partnerségét vállalja fel, és a maga hön öhajtott katolikus „reneszánszát” a nemzet-eszme szakralizálásában éli meg.

Norbert Spannenberger „külső” szemlélői pozíciója a rendkívül érzékeny téma szempontjából legalább is a kiindulásnál feltétlenül előnyös. Ugyanakkor a magyarországi németiség, amelynek köréből a szerző származott, nagyon is érintett ebben a történetben. Lehetséges, hogy téma vállalását is motiválta ez a körülmény, és nem véletlenül kap külön, hangsúlyos fejezetet a zömmel agrárlakosságot kitevő hazai svábság és a katolikus egyház viszonya a kötetben tárgyalt folyamatok részeként. A nemzeti-keresztény koncepcióra váltó katolikus egyházi vezetés tragikusan szembekerült a túlnyomó hányadában a felekezetéhez tartozó és mélyen vallásos, mintegy félmillió népcsoport anyanyelvi igényeivel, amelyek kielégítése az egyház intézményein állt vagy bukott, különös tekintettel az istentiszteletekre, a lelki gondozásra, illetőleg az egyházi iskolahálózatra. A katolicizmus ebben egyébként a reformkori nyelvrendeletek óta élen járt. A felső vezetés az alsó papság szintjén jelentkező jó szándékú kezdeményezések kriminalizálásáig („hazafiatlanság”, „pángermán felforgatás”), az egyházi autonómiára történő hivatkozással a törvénybe iktatott anyanyelvi oktatás szabotálásáig is elment, illetőleg magyarosító ellentámadásba lendült a hazafias nevelés minden eszközének bevetésével és a névmagyarosítás szorgalmazásával. Ez az elidegenedő viszony rajzolódik ki az 1924-ben az asszimiláció perspektívájával engedélyezett művelődési egyesület (Ungarländisch-Deutscher Volksbildungsverein) helyi munkájában is, amely sehol sem hághatta át büntetlenül a pap, a tanító és a jegyző vagy hármójuk közül a kettő diktátumát. Az egyesület ügyvezetését ellátó, korábbi (1919/20. évi) kisebbségügyi miniszter keserű következtetése 1930-ban: a katolikus egyház elsősorban a hazai svábság ma-

gyarosítását célzó intézményként működik. A klérussal szemben (is) csak 1938-ban a Volksbund fogalmazta meg nyílt követeléseit: vallásoktatást, prédikációt, éneket és imát – kizárólag anyanyelven; legalább egy saját német papneveldét! Am akkor már ezeknek sem volt túl sok foganatja. Ez a mérleg tehát meglehetősen szomorú.

Komáromi Sándor

Hontalanul: lengyelek, németek és a kettős elűzés a XX. században

Urban, Thomas: Der Verlust - Die Vertreibung der Deutschen und Polen im 20. Jahrhundert. München: C.H. Beck, 2006. (Cop. 2004.) 220 pp.

Thomas Urban lengyelországi német szülők leszármazottja, anyanyelvét kiművelve német lapokat tudósít Varsóból. Újságíróként vállalkozott arra, hogy a háború óta nem szűnő, kölcsönös vádaskodásokba és követelésekbe torkolló elűzés-vita történelmi tényanyagát végre mindkét oldal vonatkozásában, párhuzamosan bemutassa. Indíttatást a szülők és párhuzamosan lengyel nemzetiségű felesége szüleinek elbeszéléseiből nyert, akik más-más oldalról és különböző időben egyformán szenvedő alanyai voltak az elűzetésnek. Az alkalmat az emlékezet német centrumának terve (berlini emlékterv) körüli lengyel felhördülés és a lengyel-német kölcsönös meg nem értés új kicsúcsosodása adta. A bűnök és szenvedések hiteles viszonyítása az oldalak között „döntőbíró” híján kivihetetlen dolog, az ítélkezés csak alkalmi és egyoldalú lehet. Ugyanakkor tételszerűen egymás mellé lehet helyezni a történeteket, és a kortörténeti háttérbe, valamint a cselekmények időláncába és logikájába történő beágyazással kapuk nyílhatnak az általánosítás számára, kijelölve a megértés és megbékélés pontjait. Urban könyve ezt a stratégiát követi, kellő információval rendelkezve a vitában álló felek motivációiról is azzal a meggyőződéssel, hogy sok esetben részint az ellentétes álláspont kellő mélységű ismerete, részint viszont a saját álláspont általánosítás-hiánya játszik közre a meg nem értésben. Jogos az a mai német igény, hogy az utóbb lengyellé vált területekről (főként az Odera-Neisse vidékről) elűzött népcsoportjainak vétlen tagjait áldozatoknak tekintse, noha birodalmi és tájnémetek, de főként politikák nem csekélyebb bűnöket követtek el korábban a lengyelség ellen. Annál inkább túl kell lépni a kétoldalú meg nem értésen, mivel a háború végi események mozgatójaként harmadik tényező is fellépett: a Szovjetunió. Nem kevésbé